

INTELEKTUALAC PRED ODLUKOM

Izabrani eseji

INTELEKTUALAC PRED ODLUKOM

1.

Kada se današnji dinamičan čovek izražava o svojoj sudbini, on to uglavnom čini drugačije od čoveka proteklih vremena. Razlika je u tome da današnji čovek o pitanjima koja su za njega od suštinskog značaja više ne govori posredno, u opštem i teorijskom obliku, služeći se bezvremenim pojmovima i filozofskim sistemima, već konkretno i neposredno, koristeći savremene pojmove i društveno-političke ideologije koje crpu svoja saznanja iz aktuelne životne građe.

Sve to svedoči o tome da savremeni čovek, za razliku od čoveka prošlog doba, uspostavlja drugačiji odnos prema svetu koji ga okružuje. Pri tom, naravno, mislim samo na onog savremenog čoveka koji zaista odlučuje ili se ponaša u skladu sa ispravnim modelima/uzorima. Kada čovek današnjice uoči problem, on ga ne sagledava samo u okviru svoje lične sudbine, već i vremenske dijalektike. Ako se nekadašnji čovek izliveo pre svega u ličnim pitanjima, bez oslanjanja na problematiku vremena i spajanja sa njom, onda je današnji čovek sve više prinuđen da vlastiti razvoj realizuje u skladu sa razvojem vremena.

Promene su se izvršile u čitavom osećaju života i za sada ih u punom obimu ne možemo ni sagledati. Sasvim sigurno je, međutim, da su se negde duboko spojili danas veoma razvijena istorijska svest savremenog čoveka i riznica ogromnih životnih energija. Ne samo da čovek spoznaje pokretače života kao još nikada do sada i da oslobađa sve veće kosmičke sile, već i sve više shvata istoriju i njene sile.

To se najjasnije vidi na primeru trenutnog rata. Nikada do sada se večni i vremenski problemi nisu tako zajednički aktivirali kao danas. Čini se da je današnji rat onaj veliki čvor u koji su se uplela sva večna i vremenska pitanja. I ne samo da se ta pitanja danas međusobno približavaju, već ponegde teže čak i zajedničkom rešenju. Ako smo u Prvom svetskom ratu oružani sukob sila doživljavali samo kao tehničku smetnju koja ne pogađa suštinu strukture, danas, u Drugom svetskom ratu, uvereni smo da oružani sukob postaje rezultat svih vremenskih problema, čak bismo mogli reći da postaje izraz međusobno povezanih večnih i vremenskih problema. Sadašnji rat je tako snažan izraz velikog razvoja, da nije moguće negirati njegovu razumljivost i opravdanost, kao što to čine neki idealisti i materijalisti.

Razvoj čovečanstva može imati neobičnu korist od toga kako se stvari danas otvaraju, jer će jedino u procesu koji u potpunosti pokreće pitanja, biti moguće maksimalno rešenje

svih onih koja se tiču ljudske sudbine. U tom smislu, moramo priznati da je položaj koji zauzimamo u današnjem procesu, jedinstven položaj čoveka kao istorijskog bića. Reč je samo o tome da je potrebno da čovek što pre postane svestan svoje istoričnosti i svoje određene sudbine, da bi mogao na taj način da se približi odlučnim i jedinstvenim rešenjima koja su u skladu sa prirodom čoveka i prirodom kosmosa.

U tu svrhu potreban je zreo osećaj za vreme koji čoveka natera da spaja objektivnu i subjektivnu stranu svake sporne stvari. Neka se u svakom problemu udruže njegova istorijska objektivizacija i njegova moguća ljudska recepcija – to je, naime, jedino plodno polazište za relevantno rešavanje pitanja. Naime, čovek nije ni blizu pravim rešenjima onda kada ih rešava samo imajući u vidu praktičnu objektivizaciju problema, kao ni onda kada ih dovodi u sklad isključivo sa ličnim doživljajem problema, već onda kada su rešenja spoj vremenske, ideološke i lične istine. Životne istine ne stvaram ni u opštevažećoj čistoj teoriji, ni u istorijski tačnoj analizi, a još manje u svetu udaljenih činova ličnog života, već u takvom životnom delovanju gde se nešto što je zajedničko svim ljudima pomeri i razvije, dakle, u takvom agiranju koje vlastite, lične istine usklađuje sa okruženjem, javnošću i istorijskom teritorijom, a sve u znaku odanosti vremenu i prostoru.

To ontološko isticanje aktuelnosti smo na stranicama ovog časopisa već više puta najavili, ali neće biti na odmet da ga istaknemo još jednom. Iskazaćemo ga našom poznatom tvrdnjom da je uslov za pojavu čovečnosti odanost istorijskim silama. Ako čovek može da neki problem istorijski najpotpunije dostigne onda kada ga oseti u njegovoj metafizičkoj dubini, onda, suprotno tome, nešto metafizički blisko može doživeti samo onda kada mu se predstavi u čitavom njegovom istorijskom obliku. Čoveku je određeno da pitanja svoje sudbine rešava tražeći odgovore na određena pitanja svog vremena, ne zato da bi se savim spojio sa svojim vremenom, kao što to želi današnja mitologizovana istorija, već zato da se u svom vremenu nađe, razvije i ojača, jer čovekov puni smisao otkrivamo samo hvatajući se u koštac sa svetom.

Delovanje koje ne potresa suštinu i osnovu ljudskog časnog, odnosno životnog položaja, ne služi ni pojedincu ni čovečanstvu. Čovek oblikuje svoju sudbinu samo onda kada se izlaže sudbini i kada se bori. Svoj napredak on ostvaruje samo u izrazitim naporima, u svim onim ličnim kontaktima u kojima dodiruje najelementarnije sastojke svog bića. Prazan je svaki napor, prazna je svaka misao i osećanje koji njihovog nosioca ne bacaju u položaj teskobe, borbe, poraza ili pobede. Prazno je svako ljudsko delovanje koje se ne približava ljudskoj sudbini i negde je ne pomera, jer opasno je sve što ga ostavlja nedirnutim i što uvećava njegovu udobnost i lenjost.

Ako je to saznanje o potrebi za ljudskom pokretljivošću primetno već nakon kratkog ontološkog razmišljanja, ono postaje još posebno razumljivo u svetlu istorije. Jedna od glavnih istorijskih crta današnjice je ta da se u njoj drobi sve što je na previše jednostavan način činilo duhovne ili istorijske organizme, ali je u tom ili u drugom smislu postalo prevaziđeno. To posebno važi za organizme u društvenopolitičkoj sferi. Više-manje jasno osećamo raspadanje tih celina, i zato nastaje veliko istorijsko raskrajanje, kakvo se dešavalo u svim prelomnim trenucima kada popuštaju stare veze i nastaju nove. Pred našim očima počinje likvidacija starog poretka koji čine kapitalizam u privredi i društvu, liberalna demokratija u političkom životu, dok u duhovnom životu – građanski duh. Javljaju se žive

sile koje uvode nov nacionalni, društveni i međunarodni poredak. Sve se odvija u velikom obimu, jer menjaju se i duhovna merila. Da živimo u vremenu opšteg drobljenja i raspada-
nja vidimo i po tome što ljudi više ne osećaju jedinstvena duhovna merila, već se grčevito posežu za surogatima zajedničkog merila koji su se u svakodnevnom životu uglavnom sveli na novac ili, zapravo, na nedostatak novca. Sve navedeno svedoči o tome da se nalazimo u situaciji kada čovek više ne oseća samo potrebu, već nuždu da odredi nov životni prostor, stvori nov svetski poredak i nova zajednička merila.

Međutim, za to je potrebno da se u našim životima dogodi ona velika promena koja će osloboditi čoveka usred svega stvorenog i omogućiti mu nov, autentičan odnos prema sudbini. U nama se već javlja potreba da proširimo svoj prostor, povećamo otvorenost svog vremena, istinitost svojih dimenzija, autentičnost svoje sudbine, dakle, da postanemo pravi ljudi kojima je neophodno stvaralačko delovanje. Sve više osećamo da je čovek toliko snažno povezan sa stvarnim uslovima i zakonima postojanja, da bez njihovog učešća skoro da ne može rešiti ni pitanja vlastitog smisla ni pitanja svog socijalnog života. Danas stvari tako naglo sazrevaju i pitanja postavljaju tako jasno, da vremenske odluke predstavljaju najvažnije i najsmislenije odluke, dok, suprotno tome, lične odluke postaju sve više istorijski relevantne. A sve to, naravno, samo onda kada čovek postane svestan značaja istorijskog odlučivanja. Zbog toga mogu da tvrdim da slobodan čovek koji želi da smisaono deluje u današnjem svetu, mora pre svega da zauzme istorijski, a tek potom ideološki stav.

Međutim, uprkos toj jasno izraženoj tvrdnji, moram posebno istaći i to da njom ne nastupam protiv ideoloških stavova koji nisu upereni protiv čoveka, već da sam protiv afirmisanja isključivog ideološkog stava, dakle, protiv takvog ideološkog ponašanja koje je u suprotnosti sa objektivnim istorijskim procesom. Za pripadnike najrazličitijih svetskih ideja u središtu je, dakle, pitanje kako da nosioci tih ideja stanu pred neizbežne lične odluke u okviru istorije, pred one odluke koje jedine ispunjavaju neposredni smisao njihovog života, jer, taj smisao mora biti zajednički njima i svim savremenima, koliko god da su im ideološki suprotstavljeni.

2.

Naš trenutni životni položaj, zahvaljujući svojoj velikoj zrelosti, nagoni nas na to da u porođajnim bolovima budemo uz njega i da mu pomažemo u razotkrivanju novih životnih temelja. Današnje vreme nas poziva da se jasno opredelimo za kreativne moći istorije i protiv onih mrtvih likova društva, koji naš život produžavaju na silu. Poziva nas, da izdvojimo i izbacimo sve one kvarne elemente koji leže u organizaciji sveta i društva, u emotivnim i misaonim sastojcima čovečanstva, u pojedinačnim idejnim stavovima, a pre svega u ljudskoj životnoj praksi. Pre svega poziva intelektualce da se istrgnu iz svog nesrećnog konformizma i neustrašivo stupe u arenu života, gde se ne odvija samo borba između novog i starog društvenog poretka, već i borba između duhovnog ropstva i duhovne slobode.

Međutim, današnji intelektualci su još uvek podložni predrasudama. Jedna od njih je, na primer, ta da će se likvidacija starog poretka izvršiti sama od sebe, bez pomoći jakih ljudi. U suštini, moramo shvatiti da se promena životnog poretka vrši tek u teškim i odlučnim sukobima, a ne sa uveravanjem, popuštanjem i dobrovoljnim preuzimanjem novih

ideja i novog poretka. Opet, drugi se varaju ako misle da su pred vratima izrazito katastrofalni događaji i da su na čelu isključivo negativne sile kojih intelektualac treba da se kloni. Istina je da u svim velikim vremenskim razdobljima strast ima veliku ulogu, istina je i to da će sila u budućim danima možda nastupiti u veoma groznom obliku, ali stoji da su te pojave neizbežni pratioci događaja koji prate životni metabolizam i ubrzavaju napredak. Takođe, treba znati i to da je svaka promena toliko teža koliko je slabije pripremljena. Pored toga, čovek duha mora da zna da se u društvenoj promeni ne otkriva samo težnja za vlašću i moći, već i autentična želja za boljim, lepšim i istinitijim životom, želja za novim svetom, za čovečnošću, jer su savremene mistike razumljive samo imamo li u vidu tu činjenicu. Istina je i to da je upravo siromaštvo ona najgrublja teskoba koja pritiska ljude i bode ih nemilosrdnim žezlom, da se nemirno opiru svom okruženju i u smelim rešenjima traže hleb i očuvanje života. Međutim, teško bi se varao svako ko bi u siromaštvu video poslednji uzrok nemira u narodu, jer sve oko nas dokazuje da čovek ne teži samo telesnom zadovoljenju, već i ličnoj i duhovnoj slobodi, to jest ljudskoj veličini.

Međutim, među intelektualcima nema samo ljudi sa takvim predrasudama. Među njima ima i mnogo onih koji su, doduše orijentisani ka budućnosti, pri čemu ih ne održavaju toliko nada i vera u cilj, koliko vera u idejno građenje samog puta ka cilju. To su oni intelektualci koji su nedavno liberalno idejno raspoloženje pretvorili u dogmatičnu društvenu veru, a pri tom su ostali isti intelektualni preživari koji težište svoje sudbine radije smeštaju u bezlične apstrakcije nego u duhovno dešavanje svog ljudskog bića. Takvi intelektualci postaju nosioci fiks-ideja, glasnici radikalnih ideologija. Čovek gubi veru u totalne ideologije i njihove pokrete, kada vidi čudne intelektualce kako se sa iznenađujućom lakoćom predaju određenim ideološkim sistemima, kako se lako spajaju sa njima, kako sami sebe poništavaju u njima i kako se zbog toga sve više otuđuju od autentičnog istorijskog prostora i delovanja. Posebno je sumnjiv način na koji se oni povezuju sa spasonosnom idejom. Sumnjivo je to kako se strasno drže utopije svaki put kada bi morali da agiraju odmah, kreativno, stvaralački, bez odlaganja, sada i ovde, i kako im je pre svega stalo do idejne stvarnosti i dogmatizovanja vlastite misli umesto da slobodu pronalaze u životnom zavetu, a sigurnost u životnom riziku. Zbog toga nije nimalo čudno da predstavljaju borce koje ne zanima da okupljaju oko sebe pozitivne i slobodne ljude, već da okupljaju one koji se mogu idejno preoblikovati. Pre svega im je, dakle, stalo do ispravljanja ljudskih misli, osećanja, postupaka i ustanova na onaj način koji suštinski ugrožava osnovni ritam ljudskog života.

Slovenački intelektualci predstavljaju oba opisana tipa, prvi, koji bi želeo da sačuva svoj položaj i položaj sveta oko sebe u dosadašnjem, dakle, neuzbuđujućem, nepomičnom stanju i pri tom se oslanja na dosadašnje, konzervativne snage društva i duha, i drugi, koji bi svoj položaj i položaj sveta, doduše, voleo da promeni i čitavim svojim bićem je spreman da prizove taj novi svet, ali ne zbog apsolutne vere u čoveka, u stvarnost i neokrnjenu sliku života, već iz jednostrane vere u najrazličitije doktrine koje u ime vlastitog delovanja ograničavaju čoveka, narod i kosmos. Među intelektualcima u Sloveniji imamo izrazite konzervativce i izrazite progresiviste, dakle ljude koji su životno i ideološki međusobno povezani.

Kod prvih, koji sudbinu slovenačkog naroda uglavnom vode na političkom, privrednom i kulturnom polju, primećujemo strah od životnog razvoja i oklevanje pred svim onim postupcima koji bi ih, uz bol i napor, od mlakih, statičnih rukovodilaca i organizatora pretvorili

u moćne kreatore i stvaraoce. Njima, čini se, ne treba ni govoriti, jer to su ljudi koji su se sasvim predali odbrani reakcije. Međutim, vredno je govoriti zbog onih zanimljivih intelektualaca među njima, koji su svesni da treba učiniti veliki, istorijski korak, ali nisu sposobni za takav čin koji bi ih oslobodio tamo gde još uvek nedovoljno uzimaju u obzir duhovni značaj istorijskog delovanja. U njima, naime, još uvek živi osećaj nekadašnjih vremena, neživotno gledanje na vrednosti i tvrdoglava nada da će u važnim budućim trenucima ipak odlučivati samo zakoni upornosti i očuvanja.

Slično ponašanje primećujemo i kod onih drugih, kod progresista. Moramo, doduše, još jednom da zaključimo da je njihov stav mnogo aktuelniji nego što je stav takozvanih konzervativaca. U njima nema onog ljudski bezvrednog straha koji guši pripadnike sadašnjeg društvenog poretka, suprotno tome, središte svoje svesti pokušali su da u potpunosti prenesu na područje vremena, mada su, pritom, zapali u nov ekstrem, gde su službovanje vremenu počeli da poistovećuju sa službovanjem dogmatizovanoj istorijskoj ideologiji. Sa tom činjenicom progresisti su se odrekli slobodnog, naprednog ponašanja i prepustili se dogmatskoj politici, umesto da su u tako važnom istorijskom odlučivanju poslušali glas vlastite prirode koja je u mnogo većem skladu sa kosmosom nego što je to diktat političke taktike. Oni zaboravljaju da životni savez ne sme biti ukorenjen u sistematskom iskorišćavanju ljudskog duha, već, suprotno tome, u unutrašnje slobodnoj spoljašnjoj aktivnosti, u neprestanom oslobađanju čoveka od svih predrasuda. Misao, koja je po svojoj prirodi neodgovorna i neostvarena, ne postaje odgovorna i ne otelotvoruje se samo zbog toga što se stavlja u službu politički aktivne doktrine. Misao koja želi da promeni svet, mora zahtevati od čoveka veće napore nego što su trud za uspostavljanje misaonog sklada ili čak za uspostavljanje misaone tj. idejne uniformnosti.

Intelektualac današnjeg vremena mora znati da mnogo toga zavisi već i od same njegove odluke. Zbog toga se što pre mora odlučiti za nov poredak mada se ne sme spojiti ni sa kakvim ideološkim usmerenjem, već ostati usred njega kao slobodna osoba, stvaralačko središte životnog dešavanja. Pravi zavet ne podrazumeva robovanje doktrini, već oslobađanje i ostvarivanje čoveka, a to, naravno, samo onda kada su u pitanju čovekove istorijske, a ne samo ideološke odluke. Intelektualac pre svega mora krenuti dalje i doći do snažnog i čistog životnog osećanja i mišljenja. To znači da najpre mora da se osvesti u vremenu i prostoru, ukoliko želi da uspostavi svestan odnos prema vrednosnom svetu.

Zbog toga je najveća dužnost onih koji osećaju važnost današnjih dana, da sve svoje snage usmere ka toku istorijske dinamike i da pokušaju da te snage ojačaju načinima koji su im dati već njihovom samom ličnom prirodom, a ne ideologijom. Upravo intelektualac mora da se navikne da na život gleda pre svega istorijski, a tek potom vrednosno. U životu nije reč o nekoj šematizovanoj pobedi ili porazu apstraktnih vrednosti, nije reč o prodoru ideologija u ljudsku svest, već o menjanju života, o ljudskom stvaranju i oblikovanju života, reč je o jednostavnoj istorijskoj spoznaji, o onom zakonu koji kaže da oblici života i društva niču, rastu, žive i izumiru, da, dakle, u istoriji nastupa i vreme njihove opravdanosti i njihove potrebe, kao što nužno nastupa i vreme njihove pogubnosti i smrti.

Važno je, dakle, da intelektualac današnjice počne da odlučuje i da se njegove odluke ne kreću u pravcu linije manjeg otpora, da rešenja postanu laka, trenutna i suštinski nebitna, već da se ljudsko delovanje kreće u pravcu većeg otpora, ne bi li rešenja postala trajna

i suštinska. Ulazimo u doba koje je sasvim zrelo za menjanje društva i njegovih oblika u mislu organskih spoznaja i totalnih zahteva. Svejedno je da li svetskom procesu dajemo oblik sukoba između različitih svetskih privreda ili sukoba između socijalizma i kapitalizma ili sukoba između nacionalizma i univerzalizma, svejedno je da li u njemu vidimo sukob između pangermanske i evropske ideje ili sukob između Istoka i Zapada ili sukob između kolektivizma i personalizma, svejedno je kako ga imenujemo, jer najvažniji je sam svetski proces koji je već počeo, koji više ništa ne može zaustaviti i koji mora da služi pre svega čoveku. Počela je borba između izumrle ideje i njenih oblika i između ideje koja se rađa i njenih novih oblika. Ko želi da toj novoj, još uvek nejasnoj ideji služi na najbolji mogući način ne sme da je ideološki izrabljuje, već treba da joj, kao potpun i slobodan čovek, pomogne na njenom putu do istorijskog razvoja. To je dužan da učini pre svega intelektualac.

MALI I VELIKI NARODI

Ko među nama ne oseća u sebi nepojmljivi strah, kao uvek onda kada prepozna novo menjanje sveta? To je praistorijski strah ljudskog bića koje se nekada istrgnulo iz materice i odlutalo u prazno.

Ljudska sudbina je postala isključivo politička, ljudski život se naizgled svom svojom sadržinom uključio u društveni život i njegove procese, tako da je u duboko u nutринi izgubio vezu sa svojim ljudskim smislom.

Isključivo politička sudbina luči neobičan otrov, potresnu i omamljujuću paniku. Suštinski beleg današnjeg čoveka je strah. Boje se veliki i drski, moćni i plemeniti, neverni i verni, zašto se onda ne bi bojali i mali i zatirani?

Međutim, između straha velikih i straha malih velika je razlika. Strah velikih je lud, strah malih je ljudski. Veliki se boje jer vide iskrivljene slike, mali se boje jer se ugrožavaju pravedne mere. Veliki u strahu razvijaju sve veću i sve više slepu i besmislenu moć, mali nestaju sa razotkrivenim smislovima. Šta je groznije, prvo ili drugo?

Veliki narodi gutaju male. Sada ih više ne presađuju nemoćne i nesvesne u svoja topla ležišta, sada ih snažne i zdrave gutaju svojim apokaliptičnim trbusima. Sila mora da živi, jer je sila, nemoć mora da umre, jer nije sila. Borba na život i smrt, borba svim sredstvima.

Savremeni imperijalizmi su međusobno slični, bez obzira na to da li tu svoju nasilnost iskazuju javno, bez zadržke, ili posredno i promišljeno. Svima je svojstveno bezobzirno izživljavanje ljudskog nagona za posedovanjem i nasiljem, koji obuzima ljude i vrednosti bez obzira na njihov samostalni, izvorni smisao.

Njihova politika je postala sama sebi cilj; veština koja sama sebi služi; vladanje vremenom i prostorom po svaku cenu. Suština njihove politike je sistematično sakupljanje i umnožavanje sile, nagomilavanje energije, krajnje izrabljivanje kvantiteta funkcije vasiona.

To bezgranično i strasno uvećavanje prostora i moći, kakvo se dešava u osećanjima i postupcima velikih naroda, ozbiljno ugrožava prirodni poredak koji čine veliki i mali narodi.

Veliki i mali narodi sastavljaju političko-duhovni svet koji je sličan zvezdanoj vasioni i organskom svetu. Građa atoma jednaka je građi sazvežđa i ništa ne govori u prilog tome da bi jedno isključivalo drugo.

Građa malog naroda jednaka je građi velikog naroda, njihovi duhovni i materijalni poreci svuda su slični, samo što su njihove mere različite. Iz činjenice da je veliki narod veći od malog, još uvek ne sledi ništa što bi govorilo da je veliki narod bolji ili vredniji od malog. I ako ni u čemu nije bolji i vredniji, nema pravo da ograničava i zatire u malom narodu onu čovečnost koja održava i suštinu velikog naroda.

Zvezde se povezuju u sazvežđa, atomi u tela, a narodi ne mogu da se okupe u svoju porodicu. Kada ćemo oživeti iz podsvesti stvarnost koju su videli Gete i Brijan? U Napoleonom krvavom testamentu sinu stoje sledeće reči: „Evropu treba spojiti u neraskidiv federativni savez... Evropa ide u susret neizbežnoj promeni; ko je zaustavlja u tome rasipa svoje snage u jalovoj borbi...“

Međutim, svaku veliku istinu mora prizvati veliko iskustvo. Nastupa doba poslednjeg i najgoreg nasilja, već punih sto godina u Evropi se nižu sve gore hegemonije.

Goli nagon za neograničenim oslobađanjem ljudi i sveta raširio se baš tamo gde najmanje ima ljudske kristalizacije, u životnoj svesti velikih naroda.

Danas, u najkritičnijem trenutku čovečanstva, svet je suočen sa političkim igrama malih i velikih naroda i država, danas jedno nasuprot drugog stoje apsolutno agresivna moć velikog i sve veći istorijski strah malog naroda.

Za vlast nad Evropom i svetom danas se bore dve hegemonističke volje, s jedne strane Nemačka i Italija, sa druge Engleska i Francuska. Oba bloka nastupaju sa svojim određenim političkim stavovima, od kojih je svaki izraz isključivo privredno-socijalne idejnosti. Duh ekonomizma je najjasniji izraz kvantitativnog vrednovanja.

Ako smo sa totalitarnim vladavinama sasvim upoznati i naš odnos prema njima sasvim određen njihovim postupcima, onda moramo upoznati i okolnosti zapadnih demokratskih država koje nam se prikazuju kao spasiteljke.

Pre svega, ne smemo mešati njihove nacionalne kulture, individualna civilizacijska ostvarenja i njihove demokratske napore sa njihovom hegemonističkom težnjom i uobraženom kulturnom uzvišenošću.

Uprkos njihovom ljubaznom stavu prema malim narodima toliko dugo ne možemo očekivati od zapadnih demokratija istinski demokratski politički poredak, sve dok ne promene svoju plutokratsku suštinu i zažive u novoj političko-društvenoj stvarnosti. Za to im, međutim, nedostaju dve stvari: socijalna pravda i duhovno junaštvo.

Istina, misaoni svet tih gospodara i nasilnika pre svega je ekonomski. Trijumfalnost i teskoba današnjih dana razvijaju se na temeljima pogrešnog stava da su male države i mali narodi previše slaba sredstva u životnoj borbi, kao da se život održava samo pomoću materije ili kao da čovek nije glavni njegov nosilac.

Upravo na toj tački je kod malih naroda obuhvaćeno celokupno načelo života, upravo na toj tački jedan mali narod pokazuje svoju tajanstvenu moć. Narod je organska zajednica određenih ljudi; težište života je na pojedincu, a ne na narodu, i zato je pogrešno prenositi čovekov lični smisao u narodne oblike ili svu životnu težu samo na društvene procese.

Životne borbe ne obuhvatamo samo takozvanim privrednim konfliktima i čak i za te haotične konflikte će se vremenom naći neko razumno rešenje. Zato je pogrešno i krivično ako – načelno – stavljamo političko-društvena dešavanja u suprotnost između velikih i

malih naroda ili država. Veliki narod ne uspeva nužno zato što je veliki ili privredno moćan, mali narod ne propada samo zato što je mali ili privredno slab.

Međutim, kao što veliki narodi greše previše ističući privredne činjenice, tako i mali narodi padaju u preveliko naglašavanje ideje.

Ko misli da se u savremenoj međunarodnoj politici razvijaju težnje čovečanstva da se život vodi po opštevažećim pravilima duha i da su uvek u pitanju uzorne vrednosti, taj se grdno vara. Upravo mali narodi zapadaju u tu grešku. Sama priroda koja ih nije obdabila velikim brojem i moći, tera ih isključivo u pravcu etike, ka beskrajnom isticanju kvaliteta, ka traženju uporišta u idejnom svetu i duhovnim pregnućima.

Pre svega danas, u doba izuzetne istorijske stiske, postoji opasnost da male narode previše obuzme panika ili da se prebrzo umire usred najvećih odgovornosti. Pre svega nama, Slovencima, preti opasnost da previše naglo pronađemo rešenje i stavimo ga u nesiguran ili čak i pogrešan idejni kontekst.

Kod nas, Slovenaca, ideološko-univerzalni horizont je još uvek izraženiji od realno-istorijskog. Mi smo još uvek u stadijumu političkih osećanja i zamisli, kada bismo morali da još dugo odlučujemo.

Mali narod se tako dugo ne može konačno usidriti u životu i u potpunosti se razmahati, dok nije ravnopravan da nastupi kao nosilac opšte slobode, dok ne može da učestvuje u pravednom svetskom poretku.

Do sada još nijedna svetska ideja nije bila tako čista da bi bila bezuslovno spremna da pomogne čoveku. Kako danas stoje stvari, spas malih naroda ne dolazi ni od kakvog političkog ili idejnog imperijalizma.

Neopisiva je tragika malih naroda, gde im *rebus hic stantibus* preti mnogo više od političke nemoći ili od negiranja samostalnog nacionalnog opstanka. Čovek današnjih malih naroda ugrožen je u svojoj biti, prete mu duhovna i fizička smrt.

Mali narod predstavlja zapravo čoveka. Sudbina malog naroda je sudbina čoveka. Sve je postavljeno na tačku materijalnog i duhovnog oslobađanja čoveka, kada je neopušten i neslobodan u okviru malog naroda. Kada budu spasavali čoveka, spasavaće istovremeno i socijalno i nacionalno pitanje, kada budu malim narodima vratili njihovo dostojanstvo, vратиće dostojanstvo čoveku uopšte.

Budućnost malih i velikih naroda je u federalnom uređenju Evrope. Nova Evropa mora biti savez velikih i malih naroda, velikih i malih domovina, a ne totalitarnih država, gde se pod znakom sile spajaju u ljubomorno jedinstvo zemlja, čovek, kapital, duh i krv. Nova Evropa mora se izgraditi pod znakom potpunog, čoveka-ličnosti, njemu moraju da služe državni aparat, privredni poredak i duhovne vrednosti. Sve što postoji, mora doprineti čovekovom ličnom upotpunjenju.

Kada Evropa bude uredila svoju privredu u velikim, prirodnim kompleksima koji neće biti nužno povezani ni sa državama ni sa anonimnim društvima, i kada u njoj bude nastao nov politički poredak koji će se spojiti sa ličnim smislom čoveka, tada će mali narodi zaživeti u svojoj izuzetnoj vrednosti.

Bergson je negde zapisao da je najprirodnija čovekova domovina po svom obimu mala država, jer samo takva može pružiti čoveku osećaj najveće sreće. I, istorijsko iskustvo zaista govori da je život u maloj državi ili narodu, uprkos opasnostima, ljudskiji od života u velikim državama i narodima. Iako je velika država najčešće bogatija od male, zadovoljstvo u maloj državi najčešće je veće je od onog u velikoj. Život u maloj domovini je na svim nivoima stvarniji i ličniji. Atmosfera u maloj domovini prijatnija je i u nacionalnom i u privrednom, i u kulturnom, i u moralnom smislu.

Srce mi lupa pri pomisli da je Slovencima odavno data zapovest da stvore vlastitu srećnu domovinu. Radost od te pomisli ne uspevaju da mi pomute ni naše nesreće ni naše slabosti, ni težak korak današnje istorije. Duboko u sebi osećam vekovno očekivanje onoga što dolazi. Za zastrtim nebom čeka nas naš vetar, pripremimo svoja jadra.

O POEZIJI

Vrednost svog života čovek uvećava na dva načina, pre svega intelektualnom spoznajom stvarnosti, dakle sistematičnim i praktičnim organizovanjem znanja o njoj, a onda i doživljavanjem stvarnosti kao spontanog i oslobađajućeg otkrivanja njenog smisla. Prvi način zovemo nauka, a drugi umetnost.

Zadatak nauke je da otkriva i uređuje saznanja o materijalnim zakonitostima pomoću najrazličitijih nauka i da njima učvršćuje uslove čovekovog plotskog života. Nauka napreduje od jednog do drugog relativnog saznanja i nikada ne može da dosegne svoj globalni obim. Pozicija nauke je agnostička, duhovno neutralna, ona se trudi da ostvari što bezbedniju i objektivniju identifikaciju stvari u ostvarenim spoznajama. Po strani mora da ostavi sva pitanja o etičkom i konačnom smislu, jer su naučna saznanja tek delimična ima li se u vidu čovekova celokupnost i čovekova apsolutna radoznalost koja je metafizičkog karaktera. Ta sposobnost je data čovekovo drugoj radoznalosti, čija moć ne počiva u kauzalnoj logici i strogo vezanoj očišćenosti. Ona je data umetnosti.

Umetnost možemo da nazovemo poetičnošću, jer je poetičnost suština slikarstva i muzike, a pre svega jezičkog izraza. Poetičnost je celovito, darežljivo i spasonosno doživljavanje svega što postoji. Poetičnost je, dakle, alogično i nekauzalno, ali zato totalno i ekstatično obuhvatanje stvarnosti kao opuštanje biti i oslobađanje duha. Poetičnost je dokaz da uprkos svim dostignućima nauke i poredama tehnike živimo u svetu nepredvidive i nedokučive budućnosti, dakle, u svetu sudbine i tajne, a pre svega u osećaju neprestane nedovoljnosti i nezadovoljenosti. Ako je nauka nagon za identifikacijom, onda je poezija želja za autentifikacijom. Biti autentičan znači osećati sebe kao središte vasione i iz njega izricati integralne doživljaje. Ako je nauka sistematično uređivanje egzaktnih zakona o mrtvima i živima, onda je poetičnost neobuzdana i radosno opuštajuća fantazijska igra sa najrazličitijim elementima sudbine, sa kojima sastavlja potpunu viziju.

Između naučne i umetničke istine u prirodnim uslovima života ne može i ne sme biti takve suprotnosti da važenje jedne istine uništava vrednost druge. Suprotno tome, čini se da obe teže – iako svaka na svoj način – originalnom procesu prevazilaženja samih sebe,

jedna umom, druga fantazijom. To prevazilaženje zovemo stvaranje. Nas zanima, pre svega, umetničko stvaranje. U njemu bismo voleli da otkrijemo najvažniji motiv poetskog stvaranja.

Od kada čovek pamti, svestan je sposobnosti kvalitatizacije. Čoveku je urođena sklonost za prevazilaženjem aktuelne stvari naporom fantazije. Najzanimljivije u tom kreativnom procesu je činjenica da u njemu imamo čvrst osećaj da tek njegovim maštenskim udelom stvarnost dopunjujemo i od nje stvaramo pravu stvarnost. Istovremeno nas obuzima osećaj da tim inventivnim načinom zadovoljavamo potrebu za sveobuhvatnošću stvari ili pojava. Čoveku je, naime, urođeno saznanje da je sve što je dato samo nepotpuno dato i da svaku nepotpunu datost moramo dopuniti ekstatičnim naporom svog duha. Imaginativna sposobnost je naizgled nestvarna, mada je po svojoj spontanoj pojavnosti u čovekovom duhovnom životu nužna i stvarna pojava, jer bez nje ne možemo zamišljati kvalitatizacije, koje su suština stvaranja. Videćemo da je upravo u poeziji stvaranje kategorija veoma čistog, intenzivnog i sveobuhvatnog napora.

Nastanak poezije čovečanstvo je odavno objašnjavalo mitom koji govori o gubitku potpunosti. To je prapriča čovečanstva, jer je zajednička različitim tumačenjima gubitka ljudske slobode. Mit kaže da je pračovek – zbog sudbonosnog prestupa – doživeo izgon iz raja srećnog jedinstva. Izgon je pračoveka okrnjio, postao je samo deo celine, da bi se nje kasnije nostalgično sećao i njenu realnost neprestano potvrđivao čeznući za njom. Taj izgon predstavlja početak fantazijske težnje za potpunošću i jedinstvom čovekovog bića. Zato je poezija čežnja za izgubljenim skladom. Pesnik sa osetljivim sluhom za kosmičku i sudbonosnu atmosferu neprestano lovi rasute deliće izgubljenog sklada: zvukove, reči, rečenice, melodije, a sa njima i metar, ritam, stihove, rime. Ta poetična igra traje u svim narodima i u svim vremenima, samo se njena nostalgična sadržina neprestano originalno menja. Zato se s vremena na vreme izdigne iz naroda poeta koji nas, obuzet izuzetnom željom za suverenošću među jadnim trenucima praznine, tuđinstva i očaja tako obasja božanskom silom sveobuhvatnosti i bliskosti, da osetimo trenutke besmrtnosti. Svaki pravi umetnik postaje tako uprkos smrti, naše najsudbonosnije okrnjenosti, gospodar nad igrama sudbine, da se zagleda smrti hrabro u oči kao Kafka, koji je rekao: „Najbolje od onoga što sam napisao proizilazi iz sposobnosti sa kojom moram umreti zadovoljen.“ Ko uspeva da poetičnošću dostigne suverenost uspostavlja vlast čak i nad samom smrću.

Poezija je čuvarica autentičnosti kako u muzici tako i u slikarstvu i plesu. Njen najodaniji medij je reč. Kada je reč o pesniku, poezija je vezana za jezik, za onaj govor sa kojim je pesnik počeo da se očovečuje i da sa njenim rečima kao nosiocima smisla otkriva dodir sa otkrićima i zagonetkama sveta, kakav je živeo u doba prvih milovanja svoje majke ili igre sa svojim prvim bliskim bićem. Reč je, dakle, čoveku-pesniku data već unapred, spuštена mu je u kolevku. Zato je jezička poezija najprirodnija od svih umetnosti. Pesnik Ponž tvrdi da je svaki čovek jezičkom igrom usmeren ka mudrosti prirode i pravednosti stvari. Putem reči koje su najraširenije sredstvo, poezija se može odomačiti u svakom čoveku – kaže lingvista Čomski – jer jezik nije omeđen samo na to da bude praktično komunikacijsko sredstvo, već služi i kao sredstvo slobodne misli i autentičnog samoizražavanja. I, pošto je ljudski jezik neosporno najviše humanizujuća sposobnost čoveka i predstavlja vrhunac

njegovog razvoja, vrhunac jezika nije logična matrica, već pesma, zaključuje Ivan Svitak, jer lirika je najveći koncentrat čovečnosti, višak ljudskih mogućnosti.

Pesma nije ubrojana među ljudske životne navike i nije podređena nikakvom životnom poretku. Ona se javlja vlastitom voljom i otkriva se bez ikakve prethodne najave i pripreme. Zato predstavlja razotkrivanje i milost. Apsolutnu slučajnost. Zastrašujuću nezakonitost. Iako je u dubini pripremaju nevidljive sile kohezije, pokreće se uz susret našeg prasećanja i praslutnje i sprema se za nicanje poput haotične erupcije. Neki doživljaj te potajno muči danju i noću, polako postaješ svestan njega, primaš ga u svoje okrilje, misliš na njega, zaspíš sa njegovom mukom i budiš se sa njom, trpiš nekoliko dana i noći, postaneš slep i gluv za svet, počneš da se vučeš kao skotna životinja, pre nego što rodi, sve teže dišeš, samo se još držiš za sidro u ogromnoj dubini stvari i više ne znaš za banalni svet i za njegovo vegetiranje, za njegove pravilnike i zakonike, a onda počne da ti biva lakše jer, gle, već si ugledao reč, na jeziku joj se pridružila i druga, takođe nepoznata, probudi se i treća i već se otkriva početak nekog smisla, ispisuje se melodija rečenice i prepuštaš se nečemu spasonosnom i već je tu, novorođeno telašće, srce ti bije od radosti, zacrtano je i zaokruženo, pravo telo među telima, sada sledi još i spoljašnja briga, čišćenje, preispitivanje glasa. Sledi samo još zahvalnost sklopljenih očiju, istovremena zahvalnost i za odmor i za rođenje. Na kraju osećaš samo još tugu, kao i svaki put nakon ljubavnog dodira sa sasvim devičanskom bitnošću.

Različite su definicije koje imamo za poeziju. Nabrojmo samo neke od njih: Poezija je poziv čoveku da napusti vegetativno stanje i stupi na ravan više vrednosti. Poezija je zrenje stvarnosti koje razotkriva veću i dublju vidljivost od one za koju su sposobna da je omogućuće racionalna znanja. Poezija je ona suverenost čovekovog duha, koja se ne zasniva na racionalnim već na iskustvenim uvidima. Poezija je stvaralačko izražavanje kosmičke i sudbinske sveobuhvatnosti. Poetičnost je uzneseni doživljaj materijalnog sveta kao neiscrpan bogate palete značenja. Poezija je magično otkrivanje čovekovih bitnih mogućnosti. Poezija je sredstvo pomoću kojeg se čovek miri sa svetom, osigurava pred njim i mistično utiče na njega. Poetičnost je osećaj čovekovog slobodnog raspolaganja svetom. Poezija je avantura jezika koja otvara neznane i ogromne kvalitete čoveka i vasiona. Poezija je proricanje na granici dvaju svetova, sanjanog i stvarnog. Poezija je proklinjanje zlog i prizivanje dobrog, nestajanje zlog duha i čaranje dobrog.

Pogledajmo izbliza kako pesma izražava svoju paradoksalnu suštinu. Najpre zaključujemo da reči u poetskoj upotrebi postaju polivalentne. To znači da reč u pesmi gubi svoju jednoznačnost i da postaje višeznačna. Čak i one najkorišćenije reči u poetskom kontekstu postaju višeznačne. Kada je reč o poetskoj upotrebi, uglavnom su u pitanju dva velika pojmovanja koja se posebno danas međusobno taru, semantičko i strukturalno značenje reči. Prvo pojmovanje se oslanja na ogromno leksičko bogatstvo svakog jezika, dok se drugo temelji na formalnim i funkcionalnim određenjima logičke sintakse. Najveće obilje značenja nastaje u semantičkoj sintaksi: njen prostor tako silno i slobodno raspolaže promenama atmosfere da im se reči predaju i doživljavaju čitave lestvice značenja. Tri izrazita doživljajna elementa najsnažnije utiču na značenje reči, a to su vitalna ekstaza, životna tragika i vasijska erotika.

Kada pesmu sagledamo u celini, obuzme nas izazovna spoznaja da najveći značenjski preobražaj predstavlja pesma kao celina. Zbog takvog doživljaja čovek bi mogao da kaže da pesma nema nikakve veze sa uobičajenom stvarnošću. Dakle, da pesnički tekst nije onoliko stvaran koliko su stvarni drugi, svakidašnji tekstovi. Za čoveka je stvaran letak, tekst zakona, naučna rasprava ili dnevne novine sa svojim vestima. Nijedan od tih tekstova nije pesnički. To, međutim, ne znači da je pesnički tekst stvarnosno manje vredan ili da je, suprotno tome, izraz neke više stvarnosti, već znači da je pesnički tekst zasnovan na kvalitativno drugačijem stanovištu nego što su takozvani stvarni tekstovi. Jezik oba različita teksta je isti, razlika je samo u posebno osetljivom i disciplinovanom izboru reči. U umetnički ubedljivoj pesmi svaka reč je na svom mestu, nijedna reč nije suvišna, nijedna nije nedovoljna. Suština poetske tvorevine je, dakle, u nezamenljivosti reči. Pesma je karakteristična po napetosti između izazivanja i rizikovanja, između rečitosti i težnje za ćutanjem, ukratko, između sadržine i oblika, između iskrenosti sadržine i oblikovnog savršenstva.

Kod nekih pesnika ta težnja ide tako daleko da ponekad više prećute nego što kažu. Pesnik Ginter Ajh kaže: „Osećam određenu srodnost pesme sa kineskim pismom u kojem je koncentrisan smisao, jer Kinezi reči ne izražavaju alfabetski ili glasovno, već slikom, dakle, krajnjim zaključkom.“ Zato sada možemo da progovorimo o takozvanim čvorištima u pesničkim tekstovima. Stvarni ili dokumentovani tekst je obavezno nabijen informacijama, tako da ga ne možemo svakog trenutka i na svakom mestu proveriti, jer samo tako odgovara svom cilju. Tako formirane i što gušće povezane strukture jezička tvorevina ne poznaje. Suštinska osobina pesme je ta da svoj ispovedni tok rado prekida ili da u njemu preskače. Kažemo da su poeziji poznata takozvana prazna mesta. Tu osobinu pesnika bismo mogli nazvati stvaralačkom slobodom. Pri tom, više nije reč o eliminisanju svega suvišnog u pesmi, već o pesnikovoj kretnji kojom dozove ili natera čitaoca da informacijske čvorove u pesmi ispuni vlastitom maštom. Drugim rečima: pesma je već po svojoj prirodi poziv na ponovno umetničko stvaranje pesničkog teksta i njegove sudbonosne priče. Pesnik upravo praznim mestima, poput turističkog vodiča, upućuje svog čitaoca u nepoznatu zemlju: pre ili kasnije nastaje sklad između putokaza na mapi i stvarnih puteva u nepoznatoj zemlji. I tamo gde pesma pruža nešto dokumentarističkih crta, ona mora očuvati svoju fiktivnost samo ukoliko znači ili glumi pseudodokumentarističku autentičnost, jer umetničko delo je u svom ukupnom razvoju izmišljena stvarnost, iako je sastavljena od elemenata činjenične stvarnosti. Sa svakom pročitanim rečenicom naša slika o nagoveštenoj stvarnosti postaje gušća, a na zapanjujući način i sve zapetljanija. Kada god se književni tekst u čitaćevoj mašti sastavlja u svojoj stvarnosti, svaki put se uspostavlja tek u jednoj od mnogih svojih mogućih varijanti.

Jezička umetnost, dakle, nije identična sa stvarnošću. Poezija je samo izazivanje i odgovaranje na izazov, iako nije u pitanju nikakav stvarni ili neposredno vruć događaj i iako autor nema ni takav cilj, jer pravo umetničko delo u sebi ima uvek sveže pripremljenu istorijsku moć: sadržinu koju nosi, u svakom vremenu i položaju je moguće razumeti kao odgovor na svaki put postavljeno pitanje. Tu uznemirujuću ulogu poezije je veoma dobro objasnio jedan od novijih nemačkih književnih teoretičara, Diter Velershof. Kada je razmišljao o odnosu između života i poezije, počeo je da književnost poredi sa tehnikom stimulacije. Taj pojam je pozajmio iz modernog vazduhoplovstva, koje se na nove i nepredviđene položaje prilikom

letenja priprema u posebnom prostoru za vežbanje. U njemu se astronauti prilagođavaju na bestežinsko stanje, vežbaju u različitim varijantama upravljanja i već unapred se upoznaju sa svim kritičnim fazama svog kasnijeg leta. Taj sistem vežbanja zovu simulator i taj pojam nam može poslužiti kao analogija za objašnjavanje poezije. Poezija je, naime, takođe životnom iskustvu priređen prostor simulacije, igralište za kretanje mašte u kojem kako autor tako i čitalac prelaze granice svog praktičnog iskustva, ne da bi pri tom istinski bilo šta rizikovali.

Čini se da je poređenje prihvatljivo. Književnost, doduše, nije istinita stvarnost i nema nikakve dokazive efekte na nju, ali nam nudi predloge ili modele za ponašanje u životnim situacijama na koje do sada, u vlastitom iskustvu, doduše, nismo naleteli, ali koje su u životu uvek moguće. Ka takvim primerima ponašanja u životu u poeziji, doduše, ne možemo upravljati kao pilot u simulatoru, jer njegove kretnje su strogo određene, dok je pesnik slobodniji. Tu, dakle, prestaje svaka analogija sa pilotom u simulatorskom prostoru, pesnikov položaj ima veće i slobodnije mogućnosti ponašanja. Drugim rečima: cilj poetske razigranosti nije apsolutno pravilno ponašanje, već neprestano i nesavladivo preispitivanje čovekove životne igre. Upravo u tim beskrajno mogućim varijacijama izmišljenih stvari leži smisao ljudskih jezički stvaranih igara. U toj igri pesnik i pisac, naravno, sagledavaju i veoma stvarne slike o čoveku i društvu, istoriji, prirodi i samome sebi, i zato neke igre postaju i veoma ozbiljne, jer u svojim željama i mislima i pogledima na sreću i nesreću, dobro i zlo, moraju više puta da rizikuju kao i pilot kada napusti svoj simulator. Ipak, pesnik i pisac ne smeju nikada da koriste već unapred izrađene modele za svoje orijentaciono rizikovanje.

Čovekom i svetom vladaju čulni nagon i nagon oblikovanja. Čulni nagon izražava potrebu za čulnim iskustvom sa materijom, dok nagon za oblikovanjem izražava umnu potrebu za merama i apstrakcijama. Životna napetost među njima vodi u opasan antagonistički odnos. Tu opasnost čovek može sprečiti samo pomoću trećeg nagona, nagona za igrom. Tom nagonu je data sposobnost istovremenog vladanja obema antagonističkim silama u čoveku i njegovom delovanju. To posebno važi za područje umetnosti, prostor koji je upravo određen za razigranu suverenizaciju. Ni u jednom drugom životnom prostoru čovek ne može ostvariti takve slobode kao upravo u umetničkom stvaranju. U tom razmišljanju o poeziji je spoznaja temeljnog saznanja. Umetnost je igra čoveka glumca koji igra na sve, dakle, na slobodu, ne da bi pri tom povredio slobodu svog bližnjeg. Nauke i tehnika spoznaju i preobražavaju svet, produžavaju ljudski život, povisuju standard, leče bolesti i uklanjaju siromaštvo. Sve to je nužno i i te kako potrebno. Međutim, sve to znači tek stvaranje uslova, svi navedeni postupci su tek početni. Ono glavno i potrebno mu tek sledi. Sve pomenuto je, naime, samo stvaranje prostora za spasonosnu igru koju zovemo sloboda. Oslobođam se onda kada se hvatam u koštac sa svim strukturama nagonskog i pojmovnog terora ne samo u pravnim i etičkim situacijama, već i u fantazijskoj igri, gde su moje odluke najsuverenije i gde sam i dalje u stanju natporetka, u kojem se neprestano predajem novim izazovima i novim trijumfima. U autentičnom prostoru stvaranja najviše sam odan ljudskosti. U tom prostoru odgovornost je autentična, jer se suočava sa istinskom veličinom koja je veća od pravne i od moralne. U poetičkom stvaranju ja sam slobodan za nešto a ne slobodan od nečega. U tom prostoru moje slobodne odluke su odgovor na celokupnu životnu stvarnost.

U tom prostoru deluje važno i vodeće saznanje da je čovek više od čoveka. U tom prostoru svu moć gubi shvatanje da živimo samo za produkciju, akumulaciju, manipulaciju i napredak i na snazi dobija shvatanje da se pravo očovečenje zasniva na ekstazi, na sveobuhvatnosti koja je neizmerna i na razigranoj slobodi. Čovek nije predmet uređivanja, već subjekt osvajanja i prerastanja samog sebe. To je suverena reč upravo poezije.

O KAFKI

U Kafkinim delima osećamo dejstvo nečeg uznemirujućeg, kao da se u dalekoj prošlosti, takoreći u praistoriji čovečanstva, dogodilo nešto sudbonosno, nalik velikom zločinu, čega moraju da se sa strahom i grozom sećaju sva pokolenja i da se iskupljuju za njega. To iskupljivanje odvija se u vidu traganja i bolnog podsećanja, novog gubljenja i lutanja, neprestanog prepoznavanja nejasne odgovornosti, krivice i teskobe, čežnje za neumanjenošću i potpunosti, za pravilnošću i čistotom koje smo izgubili i koje moramo sada tražiti i potražiti u vidu zaboravljenih i uvek istinitih odnosa između čoveka i čoveka, i čoveka i sveta. Traganje se odvija u polumraku života i svesti, atmosfera postojanja je jedna sama slika nesigurnosti, u njoj se srećemo i gubimo, kao u sećanjima, preobražavamo se kao u snovima, više ne znamo kuda ide taj put i ko smo. Odgovornost, krivica i teskoba spajaju se u bojazan koja je stupila na mesto čuđenja kao pradoživljavanja. Bolest više nije samo civilizacijska pojava, već osnovna dimenzija postojanja. „Moja bojazan je moja suština.“ „Bojazan je najbolji deo mene.“ „Moja bojazan nije moja privatna bojazan.“

Pisac sa takvim kosmičkim iskustvom u suštini je preusmerio savremenu književnost. Njegovo delo su najpre objašnjavali na sledeći način: Kafka je imao nesrećan život, bio je nemački Jevrejin, tuberkulozan čovek, sin abrahamskog oca, zbog svojih umetničkih potencijala važeća slika svog podeljenog društva. Tokom oba rata to objašnjenje se pretvorilo u dekadentno tumačenje narastajućeg savremenog haosa. Uz njega su se duhovi delili na fanatične pripadnike i neprijatelje. Uprkos tome, njegovo delo samo po sebi je postajalo ogledalo apsurdna, potresno svedočenje o tome kako je čovek postao rob svoje istorije, kako je svet postao stvarniji od svesti, kako je unutrašnjost čoveka izgubila svoju uverljivost, kako je iz života nestalo hijerarhijsko središte, kako se pod čovekom obrušilo tle, kako se oseća nesigurnim i krivim, kako ga proganjaju moderne erinije, teskoba i bojazan. Kafku su počeli da objašnjavaju pozitivno: prдавna krivica se odnosi na nešto prisutno, zlo i mitsko, mada stvarno, društveno i moralno, teskoba predstavlja muku revolucije. Kafka se borio protiv smanjivanja stvarnosti i redukovanja čoveka, jer svako krunjenje ljudskosti je zlo na putu u budućnost.

Danas se tumačenje Kafkinog dela još više produbilo. Pobune, ratovi i revolucije rastu, logori i genocidi uznemiravaju čovečanstvo poput zastrašujuće krivice, pojedinac se utapa u mehanizme nove prirode, tehnika i civilizacija divljaju čak i u nerazvijenim zemljama, nauka otvara ambise i stvara zastrašujuću sliku apstraktnog mikrokosmosa i makrokosmosa, psihička građa dobija anoniman karakter, društveni život postaje jedno samo potresno područje, artificijelnost je pobedila prirodni sklad, materija se osamostalila na račun ljudskosti, nastaje gigantska konstrukcija računa i nevidljivih efekata, funkcionisanje je sve

komplikovanije, sve manje pregledno i odgovorno, čoveka već kontrolišu elektronski refleksi i automatizmi sile i grade mu do sada najopasniju tamnicu.

Upravo sam postavljam svoju misao koja dopunjuje tu sliku. Kafka zapravo izražava oboje, prastaru krivicu i krivicu koju osećamo iznova, možda su obe, uopšte, jedna sama krivica. Kafka je kao njihov tvorac prorok sudbine i nagoni sudac, on putem dimenzija sećanja i slutnje inkarnira jednu jedinu nepodeljenu ljudsku sudbinu. Najverovatnije opisuje događaje koji su se desili u odlučujućem praeonu, i događaje koji su tek pred nama, jer i za blisku budućnost možemo reći da donosi nešto odlučujuće, bila to katastrofa vasiona ili mutacija čovečanstva. Znamo samo da počinju procesi koji prevazilaze ratove, revolucije i tiranske vlasti, procesi koji su tiši, ali su zato sveobuhvatniji, jer iz dubine menjaju osećanja, dimenzije i vrednosti. Ko među nama još uvek ne zna da dolazimo do granice mogućnosti dosadašnje prirode i da moramo da preskočimo vlastitu senku, sve je modelovano za jedan od najtemeljnijih preobražaja, zapravo iskušenja, da li ćemo uništiti svet i same sebe ili ćemo slaviti pobjedu nad katastrofizmom i nihilizmom, ili ćemo postati robovi imperija, organizovane skleroze, manirističkog govora i agnosticizma duha ili ćemo se spasiti ekstazom duha i uz mogućnosti koje nisu još razvijene u ljudskom svetu. A znamo i to da moramo spustiti na vagu nešto više od dosadašnje društvene naprednosti i istorijske veštine. Zlo se, naime, uvek iznova skuplja, skuplja se u slabostima koje je do sada istorija uznapredovala uz njihovu pomoć, kao što kaže Marks, a skuplja se i u demonskim procesima koji razvijaju sukobe više, sublimiranije vrste. U mislima imam strasno relativiziranje bezuslovnog, reifikaciju ličnog, mehanizaciju dijalektičkog, birokratizaciju sudbinskog. Sile zla se iznova skupljaju na višoj i mnogo opasnijoj ravni. Ponavljam: na vagu moramo spustiti mnogo više od društvenog efekta i idejne očiglednosti. Dolazi vreme nove, dublje i izrazitije ljudske mobilizacije, i mora da nas sustigne nešto etički genijalno i umno zapanjujuće, nešto bitno eruptivno i ljubavno suvereno. Nemamo posla samo sa zlom i njegovim novim nosiocima, već i sa velikim brojem umornih, očajnih i utučenih ljudi. Za milione ljudi zlo iz poslednjeg rata ostalo je nekažnjeno. Pod tim ne mislim na odsustvo pravnih sankcija već na nedostatak spontanog manifestovanja ubedljivog i aktivnog dobra, koje jedino može kompenzovati počinjene zločine. Protiv strašnog moralnog pogroma koji su tokom poslednjih četrdeset godina prouzrokovala dva velika svetska tabora, nije do sada nastupilo ništa drugo do istovremeno rehabilitovanje žrtava i njegovih izvršitelja. Etika, koja će nas spasiti mnogo je više od društvenog prava ili verskog moralizma. Zato je dobro, koje životari u čoveku, bez uticaja i sadržine, bez ubedljivosti i aktivnog nastavka. I dalje imamo posla sa slabostima, teskobama, bojaznima i očajanjem. (Bojazan je Kafki bila jedino odbrambeno oružje, a šta je nama?)

Kafkini junaci ne mogu da pronađu smisao, blizu su mu, lutaju u njegovoj amorfnoj građi, neprestano je blizu, ne mogu ga otkriti, ali ipak ga ne mogu ni izgubiti. Komuniciraju sa njim pomoću novih dimenzija, pomoću ironije, apsurdna, humora i čak i izrađenih uputstava, samo sa željom za očovečenjem. To je nova proleterska pozicija, njena moć je upravo u tome da čovek iz nje počinje da napreduje sasvim radikalno i čisto, sasvim izgubljeno i istovremeno sa nadom. Takav stav je jedini spasonosan.

(Sa slovenačkog prevela Ana Ristović)